

Ghica, fratele domnitorilor din Muntenia, Grigore și Alexandru Ghica, soț de care a divorțat²⁹. Rangul și frumusețea lui Lady Craven trebuie să fi impresionat mult pe boieroaiice și ele poate că au învățat ceva de la dânsa.

Concluziile acestei frumoase călătoare sunt demne de reținut, căci ea scrie despre Muntenia: „S-ar putea spune despre această regiune că este un diamant rău cizelat (*enchâssé*), care ar avea nevoie să fie lucrat de o mână îndemnată și dibace”.

DOAMNA REINHARD

La anul 1806, mult timp după călătoria lui Lady Craven, o altă femeie, doamna Christine Reinhard, a trecut prin București și a stat câteva luni la Iași. Impresiile ei le putem ceti într-o serie de scrisori adresate mamei sale³⁰. Avea calitate oficială, căci îl însoțea pe bărbatul ei, Carol Reinhard, diplomat francez, trimis în calitate de consul pe lângă domnitorul Moldovei. Misiunea lui a fost de scurtă durată și plină de peripeții neplăcute; poate din acea cauză impresiile soției sale asupra Țărilor Românești nu sunt prea favorabile.

După o grea călătorie, au ajuns la București, în cursul lunii lui iulie. Acolo, „spre a face după obiceiul locului, înspre amurg m-am dus la «Izvoare», aceasta este preumblarea mai aleasă unde se adună societatea elegantă. Acolo, scoborându-ne din trăsură și așezându-ne pe pământul umed, căci întrebuințarea băncilor este necunoscută aci, avurăm plăcerea să privim prea multe feluri de îmbrăcăminte. Femeile poartă îmbrăcăminte grecească ce nu amintește câtuși de puțin pe aceea a statuiilor antice. Fusta este făcută din stofă de mătase sau din muselină,

iar trena este totdeauna de blană; un bariz* încrucișat pe piept este ușor vârât în brâu. Tinerețea și frumusețea se ofilesc repede în această țară, iar femeile bătrâne sunt cu totul respingătoare”. Preumblarea la „Izvoare” despre care vorbește doamna Reinhard poate era aceea de la Herăstrău. Descrie portul femeilor, dar nu ne spune dacă sunt frumoase sau ba și dacă îmbrăcămintea lor le stă bine.

Ea a fost primită la curtea domnească, domnitor al Munteniei la acea epocă fiind Constantin Ipsilanti, căsătorit cu a doua lui nevastă, Safta, fata lui Constantin Văcărescu. Iată impresiile doamnei Reinhard asupra acestei receptii: „Eu am mers la ușa haremului, unde două doamne de onoare ne așteptau; ele mă suiră pe scări ținându-mă de subțiori. Saloanele de intrare erau murdare, întunecoase, pline de femei rău îmbrăcate”, ea era îmbrăcată cu rochia ei de gală și se simțea ridicolă „în această sală spoită cu var, ai cărei pereți erau împodobiți cu perdele de cit** roș și care avea drept singură podoabă câteva oglinzi ordinare. Principesa Ipsilanti era îmbrăcată în rochie de crep roș à la française, și aceasta în onoarea mea. Ea trebuie să fi fost foarte frumoasă. Veni înaintea mea și mă sili să mă sui cu dânsa pe divan și să mă așez turcește. Celelalte doamne erau toate îmbrăcate în haine naționale și li se îngăduia să se așeze numai pe marginea divanului”.

Curtea domnească era foarte sărăcăcioasă și a făcut o foarte rea impresie asupra doamnei Reinhard. Ea a putut fi înțeleasă de principese, fetele lui Ipsilanti, care vorbeau puțin franțuzește, și la o masă la care „bărbații se așezară într-o parte a mesei, iar femeile în partea opusă”, a fost plasată între principesă și o mătușă a ei, „cu care avui norocul să pot vorbi italienește”.

* Bariz sau bariș – broboadă de lână subțire și ușoară (n. red.).

** Cit – țesătură de bumbac de calitate inferioară (n. red.).

După acest scurt popas la București, ei au ajuns la Iași, la 24 iulie, și au stat acolo până la începutul lui decembrie. În Moldova domnea Alexandru Constantin Moruzi, care, chiar în timpul șederii doamnei Reinhard la Iași, a fost mazilit. Soția lui, Zoe, era fata comisului Lascarachi Ruset. Soții Reinhard nu aveau legături decât cu boierii de clasa întâi. „Am întâlnit câteva femei care mi-au părut foarte plăcute; ele au un vino-ncoa, ca și italiencele, dar nu poate fi vorba de o adevărată educație la dânsle. Obiceiurile italiene se regăsesc în viața aristocrației române.

După prânzul de la 12, odihnă și somn; apoi preumblarea, când într-o vâlcea, unde se află pavilionul principesei, când într-o pădure de stejar, ce se numește Copso (Copou), unde principele a alcătuit un loc de întâlnire plăcut lângă un izvor. Nefiind teatru sau alt loc de întâlnire, serile se petrec de obicei la jocuri de cărți”.

A fost invitată la o nuntă boierească: „Ceremonia religioasă a fost făcută la curte. Stăteam pe divan, lângă principesă, când mireasa a fost prezentată de părinții săi; ea voi să îngenuncheze înaintea principesei, care o ridică și o sărută pe frunte”. Descrie ceremonia religioasă, foarte scurtă, adaugă că „desfătările nunții țin aci trei zile, dar noi ne-am mulțumit să ne aflăm la întâiul bal” și redă un nostim aspect al unei lehuze întâlnite întâi la acest bal: „Am observat o doamnă care danța cu învătoșare, cu toată rotunjimea ce arăta că era însărcinată. Trebuia să-i înapoiez o vizită puține zile mai pe urmă; când m-am dus la dânsa, aflai că născuse de patruzeci și opt de ceasuri; am voit să las o carte de vizită, dar bărbatul său stăruia să intru. Găsii pe tânăra mamă pieptănată cu îngrijire, îmbrăcată cu o rochie de satin alb brodat cu aur, strălucind de giuvaieruri și întinsă pe un pat de paradă. Plapuma, perdelele patului, perinele erau de mătase grea, pline de

galoane și canaturi de aur, leagănul era mai frumos decât tot ce am descris, iar odaia plină de lume. Râdeau, vorbeau și mă gândeam la ieșire că în nicio parte a pământului, la o astfel de întâmplare, nu se petrece cu atâta veselie ca în Moldova”. Această atmosferă de bucurie la nașterea unui prunc este caracteristică și denotă că legăturile familiale erau foarte strânse în Moldova la acea epocă, cu toate denegațiile unor călători răuvoitori.

La 30 august, domnitorul Alexandru Moruzi a fost mazilit. Doamna Reinhard îi făcu o vizită principesei: „Ea era bolnavă de friguri și mai necăjită de moartea de ieri a unui copil al său decât de plictiselile ei personale. Am găsit pe toate damele plângând, căci principesa era iubită, după cum și merita. Împărtășesc părerea de rău generală despre plecarea ei; această plecare îmi va îndepărta singura tovărășie femeiască pentru care aveam simpatie aici”. Doamna lui Moruzi, care trecuse prin multe peripeții în cursul zbuciumatei sale existențe, pare a nu fi fost impresionată de mazilirea soțului său. Trebuie să fi fost foarte bună, căci vedem câte regrete a lăsat la plecarea ei. A fost și frumoasă, căci a inspirat o pasiune poetului Ienăchiță Văcărescu, la epoca când soțul ei domnea în Muntenia. Dintr-un vechi cântec de lăutari aflăm că:

„Ienăchiță Văcărescu
Șade-n poartă la Dudescu

.....

Cu hanger de corossan
Doamna trece în rădvan
Trece des și-l mai privește
Că cu foc ea îl iubește
Ienăchiță stih îi face
Că Domnița mult îi place

.....

El cu Doamna s-ar lovi
Dacă Domnul ar muri!”

Amorul doamnei a fost platonice numai. Am transcris impresiile doamnei Reinhard, căci observațiile unei femei asupra femeilor prezintă mult interes.

PRINCIPELE DE LIGNE

La sfârșitul anului 1788, Iașiul a avut norocul să primească vizita celebrului prinț Charles-Joseph de Ligne, care a adresat, din acest oraș, prietenului său, contelui de Ségur, ambasadorul Franței la Petersburg, una dintre cele mai cunoscute scrisori ale sale. Principele Charles-Joseph de Ligne (1735–1814) este cunoscut prin spiritul său, prin farmecul persoanei sale și prin talentele lui militare. Era unul dintre acei nobili care aveau mai multe patrii; singur spune: „Am cinci sau șase patrii”. A fost poreclit *Prince de l'Europe française*. În decursul lungii sale cariere, i-a cunoscut pe Ludovic al XV-lea și pe Frederic cel Mare. La un moment dat, a fost favoritul Mariei-Antoinette, regina Franței, împărăteasa Maria Tereza i-a fost o protectoare indulgentă, fiul ei, Iosif al II-lea, ca și Ecaterina a II-a l-au considerat ca pe un prieten. Băgațul său literar este considerabil și inegal. Din operele lui vor rămâne multe gândiri fine, mai ales asupra amorului, și o serie de scrisori celebre din cauza stilului lor, care este incomparabil. Călător neastâmpărat, a cunoscut mai toată Europa. Principele de Ligne a iubit mult femeile și aventurile lui au fost nenumărate.

În 1788, servea în rândurile armatei ruse, sub comanda prințului Potemkin, participând la asediul Očeakovului.

La acea epocă a venit la Iași din niște regiuni cu totul sălbatice și aride. La începutul scrisorii sale, pe care o voi reproduce, exclamă: „Îți închipui ce fericire pe mine când am dat de o fântână pe un deal, înainte de a ajunge la Iași!” Scopul vizitei sale îl explică Langeron, care crede că negocierile lui politice nu au izbutit față de Potemkin și că a venit să trateze cu mareșalul Romantzov, aflător la Iași, dar tot fără succes și el. „Negociator nenorocit, în schimb amant mai fericit, s-a consolată cu cucoanele din Iași.” Tot Langeron, atât de bârfitor, după cum vom vedea, spune: „Voi adăuga o descriere foarte plăcută a principelui de Ligne asupra Iașiului și a cucoanelor din acest oraș, dar rog pe cetitor să nu o ia *à la lettre*. Principele de Ligne este poet și curtenitor, iar când a venit la Iași, el ieșea din pustiile Oceakovului”. Această explicație a optimismului epistolarului nu infirmă întru nimic impresiile lui măgulitoare.

Principele pare a fi stat un oarecare timp la Iași, căci dintr-o scrisoare din începutul lui octombrie își manifestă dorința de a pleca în curând spre acest oraș. O altă scrisoare a lui este datată din luna lui noiembrie, fără indicație de zi, și adresată prințului de Kaunitz, din Iași. Putem presupune că a petrecut mai bine de o lună de zile în capitala Moldovei. Din scrierea lui Andreas Wolf³¹, medic sas, aflăm că nobilul călător a fost găzduit în casa marelui logofăt Iordache Cantacuzino-Pășcanu. Acesta era fiul marelui logofăt Constantin Cantacuzino-Pășcanu și al Mariei Vlasto. Iordache era însurat cu Anna Ventura și avea numeroși copii, dintre care patru fete. Ligne, care era proprietarul unuia dintre cele mai frumoase castele din Belgia, consideră, după cum vom vedea, casa lui Cantacuzino drept un „palat” și, ca atare, trebuie crezut. Locuința familială a neamului lui Iordache Pășcanu era în

actuala clădire a Primăriei din Iași. Se prea poate însă ca, în urma marilor incendii, ivite în această capitală la începutul secolului al XIX-lea, ea să fi fost construită posterior șederii principelui de Ligne, poate pe un alt loc, așa că nu o pot repera cu siguranță. Călătorul nostru, care era bogat și fastuos, trebuie să fi venit cu un mare alai la Iași, cu aghiotanți, servitori, bucătari și echipaje. Luxul lui a impresionat desigur toată boierimea Moldovei. Casa în care era găzduit era atât de primitoare, încât Ligne și-a permis să ofere o petrecere, pe socoteala lui, societății din Iași.

Principele de Ligne scrie cu atâta ușurință și farmec, încât proza lui este greu de tradus, totuși am avut cutezanța să o tălmăcesc și, cerând scuze cetitorului pentru nedibăciile mele, reproduc în traducere, aproape în întregime, scrisoarea lui datată din Iași, 1 decembrie 1788, adresată contelui de Ségur³²:

„Locuiesc în unul din acele superbe palate pe care boierii le clădesc într-un stil oriental și din care mai mult de vreo sută cincizeci se înalță deasupra celorlalte edificii din capitala Moldovei. Citește descripția lor în lucrarea mea asupra grădinilor.

Femei fermecătoare, mai toate din Constantinopol și din vechi familii grecești, stau nepăsătoare pe divanuri, cu capul aruncat de tot înapoi sau răzemat pe un braț de alabastru. Bărbații care le fac vizite stau aproape tolăniți lângă ele. O fustă extrem de ușoară, scurtă și strâmtă, abia le acoperă grațioasele lor forme și o țesătură străvezie face să reiasă de minune frumoasele rotunjimi ale sânilor lor. Pe cap, ele poartă o stofă neagră sau roșie ca focul, strălucitoare de diamantele care înfrumusețează acest soi de turban sau de bonetă. Mărgăritare de cea mai frumoasă albeață le împodobesc gâtul și brațele, pe care

le înconjoară, câteodată, cu rețele de gaze*, cusute cu țechini sau cu jumătăți de galbeni de aur, din care am văzut până la trei mii de bucăți pe aceeași rochie. Restul îmbrăcăminteii lor orientale este din stofe brodate sau lucrate în aur sau argint și cu margini de blănuri prețioase, ca și haina boierilor, care nu se deosebește de aceea a turcilor decât prin calpacul pe care-l pun deasupra fesului roșu și care nu seamănă cu turbanul.

Femeile boierilor țin întotdeauna în mână, ca și sultanele, un fel de mătănii de diamante, de mărgăritare, de mărgean, de lapis-lazuli, de agată sau de un lemn rar, care au menirea de a le da o ținută, ca și evantaiul pentru femeile noastre. Se joacă cu acestea, își păstrează agilitatea degetelor, ale căror unghii sunt vâpsite cu carmin, numără boabele și, după cum se zice, ele ș-au făcut dintr-însele un grai tainic pentru iubiții lor. Mi s-a părut chiar să fi surprins câteva căutături bănuitoare ale unor soți curioși să afle dacă nu cumva învățasem și eu acest frumos alfabet al galanteriei. Orele unei întâlniri se înțeleg astfel foarte ușor. Dar cum se pot întâlni? Șapte sau opt slugi ale boierilor și tot atâtea fete care servesc pe nevestele lor, și unii, și alții tineri și de o înfățișare plăcută, stau totdeauna prin apartamente; costumul lor nu se deosebește de îmbrăcăminte stăpânilor casei decât prin mai puțină bogăție. Fiecare din ei are o însărcinare specială: una, îndată ce ai intrat în casă la cineva, în vizită, aduce o lulea sau chiar până la patru lulele. Alta aduce o farfurioară și o linguriță de dulceți de trandafiri. O alta aprinde miresme sau varsă esența care parfumează salonul. Una aduce o ceașcă cu cafea, cealaltă un pahar cu apă; și aceasta se repetă la douăzeci de boieri, în aceeași zi, dacă te duci să-i vizitezi. Ar fi o mare necuviință să refuzi atare politețe.

* Gaz – țesătură foarte subțire (n.red.).

Aici se doarme bine, este cald. M-am îmbrăcat ca boierii. Adeseori mă duc la ei, ca să cuget în tihnă, căci eu nu știu decât câteva vorbe românești și nu cunosc deloc limba greacă, vorbită de cucoane, care disprețuiesc graiul soților lor. De altfel, boierii vorbesc puțin: frica de turci, obișnuința de a afla știri neplăcute și apăsarea exercitată asupra lor de divanul din Constantinopol și de domnitor i-au adus la o tristețe invincibilă. Acele cincizeci de persoane care se întâlnesc în fiecare zi, într-o casă sau în alta, par a aștepta ștreangul fatal și se aude pomenind în orice moment: aici tatăl meu a fost ucis din ordinul Porții, iar aici sora mea din ordinul domnitorului.

Vorba vine că mă duc pe la boieri ca să cuget în tihnă, mă duc, mai degrabă, pentru a nu cugeta, căci la a patra lulea mă turcesc de tot: nu mai sunt bun de nimic; nu mai gândesc și aceasta este tot ce pot face mai potrivit, fiind departe de dumneata și de cele ce iubesc.

Eu prețuiesc destul aerul cucernic cu care tinerii servitori de ambele sexe, adeseori, își lasă papucii la pragul ușii ca să nu strice frumoasele covoare și să nu degradeze sanctuarul unde se odihnesc stăpânii lor. După ce și-au îndeplinit oficiul slujbei, se retrag de-a-ndăratelea, ca să-și reia papucii și să se așeze într-un colț, pe genunchi. Îmi place că nu este nevoie de a suna și de a țipa încontinuu după servitori. Dacă din întâmplare sunt plecați toți după diferite însărcinări, ei sunt rechemăți, ca la serai, prin bătăi din palme, care se aseamănă cu aplauzele.

Constantinopol dă tonul Iașiului, ca Parisul provinciei, și modele ajung încă mai repede. Galbenul este culoarea favorită a sultanelor, el a devenit culoarea favorită a tuturor femeilor din Iași. Lulelele cele mari și lungi de lemn de cireș înlocuiesc, la Constantinopol, lulelele de lemn de iasmin. Nu mai avem decât lulele de cireș, noi,

boierii de aici. Domnii aceștia nu umblă niciodată pe jos. Ei sunt toți leneși, ca și turcii.

Femeile ar putea să se lipsească de a avea atâta pân-tece, care, în această țară, este într-atâta recunoscut ca un atribut al frumuseții, încât o mamă s-a scuzat față de mine pentru că fata ei n-avea încă burtă. «Dar o să vie în curând, îmi zise ea, acum e de rușine, că e dreaptă și sub-țire ca o trestie.» Îmbrăcămintea și apucăturile lor asia-tice fac frumoasele să pară și mai frumoase, dar slutesc pe cele urâte, care într-adevăr sunt foarte rare în această țară. Mi s-a întâmplat, din cauza modului obișnuit ce au femeile de a se așeza sau de a se culca înghemuite, să le confund, când încăperile nu erau bine luminate, cu niște blănuri uitate pe divan.

Fetele boierilor, ca și turcoaicele, sunt închise în încă-perile haremurilor, zăbrelete cu gratii de lemn, aurit ade-seori, prin care ele pot zări bărbații, pot să-și aleagă un soț. Dar aceștia le văd pentru prima oară numai în noap-tea pe care o petrec lângă dânsle, după oficierea scurtei ceremonii religioase a ritului grecesc.

De curând, am dat o serbare încântătoare, care a reușit de minune. Au fost o sută de boieri cu nevestele lor la masă. La bal s-au dansat hora și alte jocuri grecești, mol-dovenești, turcești, munteneschi și egiptene.

Se țin de mână, ca să nu se mai lase, fac câțiva pași în horă, dar mai mulți unii către alții. Își fac mutre, mai că se despart, iar se țin de mână, se apropie, nu știu cum; se privesc, se înțeleg, se ghicesc, ai crede că se iubesc. Jocul acesta mi se pare foarte potrivit.

Cât despre mine, am petrecut de minune, stând fără a deschide gura alături de niște boieroaice. După câteva ceș-cuțe de dulcețuri, câteva preparate și băuturi de trandafiri și șase lulele, cel puțin, băgai de seamă că rămăsesem singurel.

Nimic nu se aseamănă cu condiția oamenilor de aici. Bănuți de ruși că iubesc mai mult pe austrieci, suspecti acestora, care-i cred alipiți de turci, ei doresc tot atât de părtărea unora, pe cât se tem de reîntoarcerea celorlalți. O, voi, arbitrii destinelor sărmanilor muritori, cărora adeseori le-ați pus armele în mână, îndreptați răul pe care-l faceți umanității, de care sunteți mai răspunzători decât noi, care nu suntem decât executorii crudelor voastre porunci. Ajutați acest popor și în același timp politica mai multor imperii, lăsând în tihnă pe sărmanii moldoveni: țara lor este atât de frumoasă, încât s-ar împotrivi toată Europa, dacă ar vrea cineva să o cucerească. Redați-le independența față de tiranii Orientului. Lăsați să se cârmuiască singuri și, în locul unui domnitor, care este nevoit să fie un despot și un prevaricator*, din curtenie față de Poarta Otomană, să li se dea pentru a-i guverna doi boieri amovibili la fiecare trei ani. Reintrând în viața privată după acest răstimp, ei nu vor îndrăzni să abuzeze de puterea lor, știind că vor fi foarte scump răsplătiți.

Ar trebui ca, după încheierea păcii, puterile mediaatoare să-și facă o plăcere a le întocmi o condică de legi, foarte simple și care mai ales să nu fie inspirate de filosofi, dar de câțiva legiuitori, oameni de bine, care cunosc ambianța, pravilele și moravurile țării, legi care ar da o autoritate suverană acestor doi mari și puternici boieri, însărcinați cu ocârmuirea.

Ce activitate pentru sufletul și spiritul dumitale!... Dă-ți silință pentru dragii mei moldoveni, în orice chip s-ar putea. La ei totul îmi place, dar mai ales graiul lor, care amintește că sunt descendenți din romani. E un amestec armonios de latinească și italienească. Se spune

* Prevaricator – persoană care își încalcă îndatoririle legale, care comite abuzuri ori trădează o cauză (n. red.).

szluga, cum am zice *je vous souhaite le bonjour*. Se spune *formos coconitza*, în loc de *une belle fille*; *sara bona*, în loc de *bonsoir*; și *dragua mi* în loc de *je vous aime...*”.

Acestea sunt frumoasele impresii ale principelui de Ligne. El nu judecă prin comparație. La Iași totul i-a plăcut. Redă o atmosferă, o ambianță, un „climat”, care ne-ar face să credem că:

*Là, tout n'est qu'ordre et beauté
Luxe, calme et volupté...*

SALABERRY

Un emigrat francez, Charles-Marie d'Irumberry, conte de Salaberry, care sub restaurarea regalității în Franța a jucat oarecare roluri politice, fiind un legitimist înfocat, a trecut în anul 1791 prin Oltenia ocupată de austrieci și prin București. În relatarea lui de călătorie³³, arată că „femeile au pentru jocul de cărți pasiune ca și bărbații și aceasta nu le înfrumusețează mai mult decât în altă parte”. Patima jocului pare să fi fost introdusă în Principate de către ruși; cu timpul, se va întinde vertiginos, devenind o adevărată plagă socială. Nu cred însă că a fost atât de răspândită și la femei. Vorbește despre luxul și frumusețea muntencelor: „Luxul boierilor și al boieroaicelor nu are margină. Femeile sunt îmbrăcate după moda turcească, ele își acoperă părul, care nu este văpsit și care este scurt, cu o stofă de culoare, iar această pieptănătură câteodată este acoperită cu diamante superbe”. Arată că, în general, „grațiile unei femei îmbrăcate după moda orientală au un alt caracter ca la franceze, însă ele nu sunt mai puțin seducătoare. Costumul lor, larg și voluptuos, lăsat în voia lui, le